

ایجاد اشتغال و کارآفرینی روستایی با تکیه بر توسعه گیاهان دارویی

زهرا کرانی*

۱- استادیار گروه کشاورزی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول: Zkorani11@pnu.ac.ir)

شناسه مقاله	چکیده
تاریخ دریافت مقاله: بهمن ۱۴۰۱	<p>امروزه کارآفرینی به عنوان یک استراتژی و راهبرد در توسعه، شکوفایی و رشد جوامع انسانی به جایگزینی بی بدیل تبدیل شده است. در مناطق روستایی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فراوانی برای رشد و توسعه کارآفرینی وجود دارد که یکی از این ظرفیت‌ها کشت و پرورش گیاهان دارویی می‌باشد. چنانچه ترویج مناسب کشت این گیاهان در نواحی روستایی مورد توجه قرار گیرد و زیرساخت‌های لازم برای آن فراهم گردد می‌تواند به توسعه نواحی روستایی بینجامد. لذا با توجه به اهمیت گیاهان دارویی در توسعه اشتغال و کارآفرینی نواحی روستایی در پژوهش مروری و کتابخانه‌ای حاضر به بررسی این موضوع پرداخته شده است که گیاهان دارویی چه جایگاه و نقشی در ایجاد اشتغال و کارآفرینی روستایی دارند. انجام پژوهش می‌تواند ضمن توجه مسئولین و برنامه‌ریزان به اهمیت و ضرورت کشت گیاهان دارویی موجب توسعه کشت آن در نواحی روستایی و ایجاد اشتغال و کارآفرینی می‌شود.</p>
تاریخ پذیرش مقاله: اسفند ۱۴۰۱	
نوع مقاله: مروری	
موضوع: اکولوژی	

واژگان کلیدی: اشتغال روستایی، توسعه روستایی، کارآفرینی، گیاهان دارویی.

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر علی‌رغم کاهش نقش بخش کشاورزی در اقتصاد کشور، هنوز هم محصولات کشاورزی، بخش عمده‌ای از درآمد حاصل از صادرات غیرنفتی را تشکیل می‌دهد. بعد از محصولات باغی و خشکبار مثل پسته و خرما و مرکبات، محصولاتی مانند گیاهان دارویی: زعفران و زیره و کتیرا جایگاه مهمی در صادرات بخش کشاورزی ایران دارند. پتانسیل گیاهان دارویی و معطر (زعفران، گل محمدی، رازیانه، مرزنجوش، اسطوخودوس و ...) به‌عنوان یک کاتالیزور برای توسعه روستایی، افزایش درآمد نقدی خانوار و بهبود معیشت در میان جوامع فقیر و به ویژه در میان زنان، جوانان فقیر و به حاشیه رانده شده و کشاورزان بی‌زمین به طور فزاینده‌ای به رسمیت شناخته شده است، زیرا به طور معمول کشت این محصولات، بازده اقتصادی دو تا سه برابر بیشتر از بازده محصولات غذایی اساسی را به دنبال داشته است (Hamzei and Boozarjomhori, 2014). بدیهی است که با تلاش‌های مؤثر در زمینه توسعه گیاهان دارویی علاوه بر کمک به توسعه صنعتی شدن گیاهان دارویی و ارتقاء آن، کاهش مهاجرت از دستاوردهای دیگر آن می‌باشد. از منظر اجتماعی توسعه زراعت گیاهان دارویی با افزایش اشتغال و کاهش مهاجرت

روستاییان به شهر به دلیل فراهم کردن بازار و سرمایه‌گذاری لازم در زمینه کشت گیاهان دارویی همراه می‌باشد (Biswas, 2010). کشت این محصولات با حداقل هزینه ممکن حاشیه امنی را در زمان رکود بازار محصولات غذایی اساسی و سایر دوره‌های بحران اقتصادی خانوار فراهم می‌کند و می‌تواند به اقتصاد محلی کمک کند (Amujoyegbe et al., 2012; Wang et al., 2016). لذا در نواحی روستایی و باتوجه به ویژگی‌های خاص آن توسعه کشت گیاهان دارویی می‌تواند به عنوان یک مزیت و فرصت در راستای اشتغال روستایی و کارآفرینی مورد توجه قرار گیرد.

۲. تعریف گیاهان دارویی

قدمت استفاده از گیاهان دارویی و داروهای طبیعی به ابتدای خلقت انسان برمی‌گردد. بشر برای رفع آلام خود همواره مهم‌ترین ابزاری که در اختیار داشته، مواد موجود در طبیعت بوده است و این روند هم‌اکنون نیز با تمام پیشرفت تکنولوژی ادامه دارد. همچنین در دهه‌ی کنونی بر اهمیت جایگزینی داروهای گیاهی با داروهای سنتزی افزوده شده است و به دلیل محدودیت منابع طبیعی برای رفع این نیاز، کشت گیاهان دارویی مورد توجه ویژه قرار گرفته است. اما چالش‌های فرا روی کشاورزان به عنوان تولیدکنندگان مواد خام این صنعت، همواره آنان را از تصمیم برای تغییر الگوی کشت از غلات به سوی گیاهان دارویی گریزان ساخته است (Al Mohammad et al., 2012).

در تعریف گیاهان دارویی با استناد به سند ملی گیاهان دارویی و طب سنتی می‌توان گفت: به گیاهی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم تمام یا اجزایی از آن به صورت تازه یا خشک شده و یا مواد مؤثره استخراجی از آن به منظور اثرات بهداشتی، پیشگیری و درمانی در بدن انسان، حیوانات و دیگر گیاهان به کار می‌رود، گیاه دارویی گفته می‌شود (National Document on Medicinal Plants and Traditional Medicine, 2013). همچنین وجه تمایز داروی گیاهی و گیاهان دارویی در تعریف داروی گیاهی نیز، می‌توان گفت، داروی گیاهی اهرگونه فرآورده دارویی که منحصر، از نظر اجزاء متشکله فعال، شامل یک یا چند ماده گیاهی فرآوری نشده یا یک یا چند ترکیب گیاهی فرآوری شده و یا ترکیبی از هر دو با فرمولاسیون گوناگون برای عرضه در بازار دارویی جهت تشخیص، پیشگیری، کمک به اعمال فیزیولوژیک، درمان و حفظ بهداشت بدن انسان، حیوانات و سایر گیاهان به کار می‌رود (Kooshki et al., 2020). همچنین منظور از اهلی کردن گیاهان دارویی عبارتست از: کشت و پرورش گونه‌های دارویی و معطر خودرو در شرایط زراعی است (National Document on Medicinal Plants and Traditional Medicine, 2013).

۳. نقش و اهمیت گیاهان دارویی در توسعه کارآفرینی و اشتغال روستایی

با وجود این‌که کشاورزی هنوز منبع امرار معاش بیشترین حجم جمعیت روستایی است، اما مسئله فقر همچنان باقیمانده است (Usda, 2014)؛ برنامه‌ریزان در جستجوی راه‌هایی هستند تا بتوان ضمن رشد کشاورزی، درآمد روستاییان را نیز افزایش داد؛ زیرا مطالعات نشان می‌دهد که ارزش افزوده بخش کشاورزی نسبت به صنعت پایین‌تر است. به همین دلیل بیم آن می‌رود که جمعیت روستاها، با وجود منابع حاصلخیز کشاورزی به سمت فعالیت‌های صنعتی متمایل شوند (Wallace, 2003). از این رو یکی از امیدوارکننده‌ترین راه‌ها برای جبران نارسایی‌های مربوط به محصولات کشاورزی، تولید و بازاریابی محصولات با ارزش بالا، همانند محصولات گیاهان دارویی و معطر است (IFAD, 2008). صنعت گیاهان دارویی یکی از معدود صنایعی می‌باشد که

دارای رشد دو رقمی است. طبق گزارش بانک جهانی گردش مالی صنعت گیاهان دارویی در سال ۲۰۵۰ معادل ۵۰۰ میلیارد دلار خواهد بود. هم اکنون کشورهای مختلف به گونه‌ای تلاش می‌کنند تا سهم مناسبی از این بازار عظیم را داشته باشند و حدود ۵۰ درصد از داروهای تولید شده در دنیا، منبع طبیعی دارند (Rios and Recio, 2005). از طرفی کشت گیاهان دارویی به دلیل تنوع در مشاغل می‌تواند زمینه کارآفرینی بسیار زیادی را برای روستاییان فراهم آورد. به عبارتی روستاییان در کنار فعالیت‌های دیگر کشاورزی می‌توانند به توسعه و کشت گیاهان دارویی بپردازند و به توسعه اشتغال و کارآفرینی خود کمک نمایند.

کارآفرینی یکی از اساسی‌ترین مفاهیم مورد نیاز جامعه امروز است که به عنوان موتور توسعه اقتصادی جوامع و به خصوص مناطق روستایی معرفی شده است. کارآفرینی می‌تواند موجب رشد و توسعه اقتصادی کشورها، افزایش بهره‌وری، ایجاد اشتغال و توسعه رفاه اجتماعی شود. چرخه کارآفرینی با یک کارآفرین آغاز می‌شود که یک فرصت را کشف می‌کند، سازمانی را جهت پیگیری این فرصت ایجاد می‌کند، منابع مورد نیاز را جمع‌آوری می‌کند، یک طرح عملی را پیاده می‌سازد، ریسک‌ها و نتایج مثبت کار را محاسبه می‌کند و تمامی این کارها را در یک بازه زمانی معین انجام می‌دهد. با توجه به نیاز دائمی انسان به سلامتی، گیاهان دارویی به عنوان یک گونه از گیاهان مؤثر در پیشگیری، تقویت و درمان نقش به‌سزایی را ایفا می‌نمایند. انسان‌ها در طول تاریخ ضمن استفاده از برخی گونه‌های گیاهان دارویی در تهیه غذا، برای پیشگیری از بیماری‌ها و یا درمان آن از داروهای گیاهی استفاده می‌کردند. و امروزه با وجود ورود تکنولوژی‌های نوین و ساخت داروهای شیمیایی استفاده گیاهان دارویی و داروهای گیاهی نه تنها کم نشده است، بلکه به علت سازگاری با بدن انسان و عوارض کم ضرورت توجه به آن افزایش یافته است. این مقوله به عنوان یک فرصت با ارزش می‌تواند نقش به‌سزایی در افزایش تولید، ثروت و ایجاد اشتغال به خصوص در نواحی روستایی ایفا نماید.

۴. تولیدات گیاهان دارویی در ایران

براساس برآوردهای موجود، حدود هشت هزار گونه گیاهی در ایران وجود دارد که از این میان حدود ۱۸۰۰ گونه فقط بومی ایران هستند، یعنی تنها در ایران امکان رویش دارند. نکته مهم دیگر، پراکنش رویش این گونه‌ها در مناطق محروم و دورافتاده کشور است که یک فرصت استثنایی برای تحقق اهداف فقرزدایی فراهم می‌آورد (National Document on Medicinal Plants and Traditional Medicine, 2013). البته تحقق این امر فقط در صورتی امکانپذیر است که فرآیندهای کاشت و برداشت و بهره‌برداری تا فرآوری گیاهان دارویی با استفاده از مدیریت مدرن و فناوری‌های پیشرفته صورت پذیرد. در غیر این حالت بدیهی است که همه چیز به ضد خود بدل می‌گردد و این امری است که در حال حاضر در زمینه کاشت و تولید گیاهان دارویی در کشور ما در اغلب موارد جاری است. بیش از ۹۰ درصد از کل گیاهان دارویی دنیا اختصاص به ایران دارد (Afrakhte et al, 2013).

۵. وضعیت گیاهان دارویی در سند چشم‌انداز ملی کشور

این سند ملی با عنوان سند توسعه راهبردی گیاهان دارویی و طب ایرانی با هدف ایجاد فرصت‌های شغلی با تاکید بر استفاده از اقتصاد دانش بنیان و آینده‌نگری نسبت به تحولات در سطح جهانی و ملی تدوین شده است. رسیدن به این مهم، تأمین‌کننده بخشی از سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ بوده و جز با ترسیم نقشه راهی چندوجهی ممکن نمی‌باشد. به همین علت این سند با هم‌اندیشی

و اجماع گروهی در چارچوب جلسات متعدد کاری و تخصصی در نه کار گروه تخصصی و با مشارکت بیش از هفتاد و پنج نفر از مدیران، متخصصان، کارشناسان، تولید کنندگان و مراکز علمی و پژوهشی در سطح ملی تدوین شده است. راهبردهای این سند شامل:

- ارتقاء سهم ایران در تولید گیاهان دارویی در جهان
- مدیریت صحیح جهت بهبود زنجیره ارزش و توسعه متوازن زنجیره عرضه
- استفاده از فناوری‌های نوین در تولید محصولات گیاهان دارویی
- کارآفرینی و ایجاد فرصت‌های جدید شغلی
- بازاریابی، بازاریابی، بازاریابی، بازاریابی محصولات گیاهان دارویی (Afrakhte et al., 2013).

۶. نتیجه‌گیری

کشاورزی منبع امرار معاش بیشترین حجم جمعیت روستایی است، اما مسئله فقر در نواحی روستایی همچنان باقی است و یکی از چالش‌های توسعه روستایی از دیدگاه توسعه پایدار در ایران مهاجرت نیروی انسانی از نواحی روستایی است که موجب تضعیف اقتصاد و فرهنگ روستایی و پیرتر شدن شاغلان کشاورزی شده و موجب شده است که فضاهای روستایی فضای ناپایداری را نشان دهند. در این بین عامل اقتصادی به عنوان یک عامل پرننگ در مهاجرت روستاییان به شهرها معرفی شده است (Yavar, 2020). و هر عاملی که بتواند منجر به ایجاد اشتغال با درآمد مناسب در روستاها شود به توسعه پایدار روستا کمک می‌کند. در دهه‌های اخیر یکی از مهمترین ارکان برنامه‌ریزی توسعه کشور و به خصوص نواحی روستایی تأکید بر توسعه با استفاده از قابلیت‌های محیطی می‌باشد و برنامه‌ریزان در جستجوی راه‌هایی هستند تا بتوانند ضمن رشد کشاورزی، درآمد روستاییان را نیز افزایش دهند. در این راستا ایجاد کارآفرینی و اشتغال در نواحی روستایی به طور مختلف از راهکارهای پیشنهادی به منظور توسعه نواحی روستایی می‌باشد. کارآفرینی به عنوان موتور توسعه اقتصادی جوامع و به خصوص مناطق روستایی معرفی شده است. کارآفرینی می‌تواند موجب رشد و توسعه اقتصادی نواحی، افزایش بهره‌وری، ایجاد اشتغال و توسعه رفاه اجتماعی شود. یکی از زمینه‌های ایجاد کارآفرینی و اشتغال در نواحی روستایی کشت و پرورش گیاهان دارویی می‌باشد. در واقع کشت گیاهان دارویی به دلیل تنوع در مشاغل می‌تواند زمینه کارآفرینی بسیار زیادی را برای روستاییان فراهم آورد. به عبارتی روستاییان در کنار فعالیت‌های دیگر کشاورزی می‌توانند به توسعه و کشت گیاهان دارویی بپردازند و به توسعه اشتغال و کارآفرینی خود کمک نمایند.

۵. منابع

- Amujoyegbe, B.J., Agbedahunsi, J.M. and Amujoyegbe, O.O. 2012. Cultivation of medicinal plants in developing nations: means of conservation and poverty alleviation. *International Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 2: 345-353.
- Al-Mohammad, A., Rostami, A. and. Kashi, A. 2012. Study of job creation and profitability of cultivation of medicinal plants in comparison with cereals in Iran. National Conference on Natural Products and Medicinal Plants. *Bojnourd North Khorasan University of Medical Sciences*, 5-6.
- Afrakhteh, H., Hajipour, M. and Gurzin, M. 2013. The situation of agricultural development in Iran. *Journal of Macro Strategy and Policy*, 1(1): 62-43.
- Biswas, B.C. 2010. Cultivation of medicinal plant. Success stories of two farmers. *Fertili Mark News*, 41: 1-4.

- Hamzaei, M. and Boozerjmehri, Kh. 2014. Analysis of effects and factors affecting the development of saffron cultivation pattern in Neishabour city Case study: Ishaqabad rural district. *Agriculture and technology of saffron*, 4(2): 277-288.
- IFAD. 2008. The role of high-value crops in rural poverty reduction in the Near East and North Africa. *Near East and North Africa Division, Program Management Department*, 26p.
- Kooshki, F., Mirkzadeh, A.A. and Rostami, F. 2020. Risk management analysis of crops in Kermanshah province. *PhD Thesis in Rural Development, Razi University*.
- Rios, J.L. and Recio, M.C. 2005. Medicinal plants and antimicrobial activity. *Journal of ethnopharmacology*, 100(1): 80-84.
- National Document on Medicinal Plants and Traditional Medicine. 2013. Council of the Steering Committee for the implementation of a comprehensive scientific map, available on the website: <http://ms.farhangoelm.ir/legislation-Bank/2314>
- Usda. 2014. Available at: <http://www.ers.usda.gov/topics/farm-practices-management/risk-management/risk-in-agriculture.aspx>, Access on: 28.05.15.
- Wallace, H. 2003. Agriculture as a tool for rural development: Workshop Proceeding, Workshop Held in Collaboration with the National Rural Development Partnership on August 24, in French Lick, Indiana, 1-40.
- Wang, J., Fang, F., Zhang, Q., Wang, J., Yao, Y. and Wang, W. 2016. Risk evaluation of agricultural disaster impacts on food production in southern China by probability density method. *Natural Hazards*, 1-30.
- Yavari, M. 2020. The Role of Medicinal Plants in Sustainable Rural Development (Case Study: North Khorasan Province). 7th Scientific-Research Conference on Development and Promotion of Agricultural Sciences and Natural Resources of Iran.